

VI KONGRES HISTORIČARA JUGOSLAVIJE

Rad Četvrt e i Pete sekcije

Od 7. do 10. listopada 1973. godine u Budvi je održan VI kongres historičara Jugoslavije na osnovnu temu: *»Odnos sela i grada kroz historiju*. Kongres je radio u plenumu i u pet sekcija. Podnesena su tri plenumska referata i to: *Dimo Vujović*, Specifičnosti razvitka crnogorske države; *Branislav Đurđev*, Marksovo shvatanje suprotnosti između sela i grada u istoriji; *Bogo Grafenauer*, Problemi sela i grada u istoriji naroda Jugoslavije. Rad u sekcijama bio je podijeljen ovako: I sekcija se odnosila na razdoblje antike i srednjeg vijeka, II sekcija na XVI do XVIII stoljeća, III sekcija na XIX stoljeće do 1918. godine, IV sekcija na vrijeme od 1918. do 1941. godine i V sekcija na razdoblje od 1941. do 1945. godine. U I sekciji bilo je prijavljeno 16 referenata, u II također 16, u III sekciji 22, u IV je sekciji podneseno 18 saopćenja i u V sekciji 6. Nakon završenog rada u sekcijama održana je završna plenarna sjednica Kongresa. Osim tih aktivnosti održani su neki pretkongresni skupovi, i to: Drugi jugoslavenski simpozijum o nastavi historije pod naslovom — Nastavni programi za historiju sa stanovišta njihove naučne, idejne i pedagoške zasnovanosti; zatim Druga interkatedarska konferencija filozofskih fakulteta i Savezno savjetovanje arhivskih radnika Jugoslavije. Na kraju je održana i skupština Saveza društva historičara Jugoslavije na kojoj je, uz ostalo, podnesen izvještaj o radu društva i izabrani novi članovi Izvršnog i Nadzornog odbora. Prema tome, VI kongres historičara Jugoslavije odlikovao se plodnim stručnim i društvenim radom, o čemu govori i podatak o 1600 prisutnih istraživača i nastavnika povijesti, te političkih i javnih radnika.

1.

U IV sekciji Šestog kongresa historičara Jugoslavije za povijesno razdoblje od stvaranja prve zajedničke države jugoslavenskih naroda do početka narodno-oslobodilačkog rata i socijalističke revolucije — za vrijeme 1918—1941, podneseno je osamnaest saopćenja. Sva su ta saopćenja bila, dakako, vezana uz osnovnu temu Šestog kongresa historičara Jugoslavije — odnos sela i grada kroz historiju — a čini se da su nastala kao rezultat dužeg istraživanja pojedinih specijalističkih tema, od ekonomskih do onih iz političke povijesti. I teme iz ekonomske problematike i teme iz političke povijesti odnosile su se, uglavnom, na pojedina područja Jugoslavije; tek su svega četiri saopćenja obrađivala problematiku koja je više-manje obuhvaćala teritorij tadašnje Jugoslavije. To je i razumljivo zbog specifičnosti razvoja pojedinih područja, stupnja istraženosti tih specifičnosti, te, bez sumnje, i prijavljenih referenata. Zbog toga se čini i razumljivim i opravdanim pristup koji je prevladavao u većini saopćenja:

bile su to analize, i to ne samo po dometu nego i po pristupu, iako je bilo saopćenja koja su uopćavala analiziranu problematiku, odnosno iznosila zaključke o problematici koju su imala kao predmet istraživanja. No, ipak, takve analize, bolje rečeno detaljiziranja u tim analizama, valjalo bi izbjegavati pogotovo na kongresnim skupovima, koji su po svojoj namjeni svojevrsna smotra dostignuća historiografije u cjelini, namijenjena širem krugu slušalaca (i istraživačima i nastavnicima), a ne neka specijalistička savjetovanja.

Na teme iz ekonomske problematike održano je svega nekoliko referata, i to uglavnom o agrarnim pitanjima — od ekonomskih aspekata agrarne reforme do agrarne privrede uopće. I tu je prevladavao specijalistički tip teme koja se odnosi na uže područje: *Nikola Gačeša*, Opšta obeležja agrarne reforme i kolonizacije u Vojvodini između dva svetska rata, s posebnim osvrtom na stvaranje novih naselja; *Branko Bošković*, Posedovni i socijalni odnosi na kosovskom selu 1918—1941. godine; *Ali Hadri*, Agrarno pitanje na Kosovu za vreme Kraljevine Jugoslavije; *Aleksandar Apostolov*, Posledice velike ekonomske krize (1929—1935) za makedonsku agrarnu privredu. U grupu referata s ekonomskom tematikom, iako se od spomenutih razlikuje i po temi i po području koje obrađuje, spada i saopćenje *Nikole Vuča*, Migracije seljaštva u gradove za vreme ekonomske krize 1930—1934. u Jugoslaviji; u tu bi se grupu mogao uvrstiti i referat *Đerđa Gala*, Borba saveza proizvođača šećerne repe protiv kartela šećerana u bivšoj Jugoslaviji, jer govori o ekonomskoj borbi sitnih proizvođača šećerne repe protiv udruženih vlasnika velikih šećerana.

Bez obzira na to što i za tu grupu referata vrijedi ocjena da su više-manje analitički obradili teme iznesene u naslovima, ipak su te analize, čini se, dale i nove poticaje za daljnja istraživanja i podlogu za sintetska zaključivanja.

Teme iz više-manje političke problematike razdoblja 1918—1941. bile su brojnije. Ta su saopćenja također specijalistička, a mogu se podijeliti na ona koja izričito obrađuju odnos Komunističke partije Jugoslavije prema pitanju sela i seljaštva u cjelini i u pojedinim područjima; na ona koja su kao predmet razmatranja imala odnos drugih političkih grupacija ili stranaka prema istom pitanju; i na ona koja su zahvatila pitanje odnosa selo-grad u njegovim različitim varijacijama, a objašnjavala su te odnose sa stajališta i KPJ i drugih političkih faktora, te kao pitanja ideološkog opredjeljenja.

Prvu grupu referata čine ova saopćenja: *Nikola Babić*, Selo u politici KPJ između dva rata; *Orde Ivanoski*, Odnos na KPJ prema makedonskoto selanstvo (1918—1941); *Zarko Jovanović*, KPJ prema seljaštvu u Srbiji do 1929; *Đorđe Milanović*, Izgradnja saveza organizovane radničke klase i seljaštva u klasnoj borbi u Vojvodini od 1929. do 1941. godine; *Milenko Palić*, Borba KPJ u Vojvodini za Savez radnika i seljaka u godinama između dva svetska rata.

Drugu grupu saopćenja ove vrste u Četvrtoj sekciji čine: *Tomo Milenković*, Stavovi jugoslovenskih socijalreformista prema selu i seljaštvu 1918—1929; *Miro Stiplovišek*, Slovenske politične stranke in njihovi kmečki programi 1918—1920; *Milan Gaković*, Konstituisanje Saveza zemljoradnika i njegov program (1919—1921); *Mile Konjević*, Konfrontacija baze i rukovodećeg aparata HSS u akutnoj fazi procesa diferencijacije.

U treću grupu saopćenja ulaze izlaganja: *Alenka Nedog*, Razvoj kmečkoga gibanja v okviru ljudske fronte na Slovenskem; *Zorica Stipetić*, Interpretacija suvremenog odnosa selo-grad od strane intelektualaca u Hrvatskoj tokom među-

ratnog razdoblja i *Bosiljka Janjatović*, Sindikalni pokret u Hrvatskoj u razdoblju 1918—1941. i radnici-seljaci.

I saopćenja iz političke problematike razdoblja 1918—1941. imala su pretežno analitički značaj, iako su, čini se, imala više zaključivanja i uopćavanja nego saopćenja iz ekonomske tematike. Većinom su ta saopćenja razmatrala političku određenost iznesenih pitanja povezujući je s ekonomskim prilikama, tj. objašnjavala su uglavnom političku praksu, dakako, vezujući je s programima, bez obzira je li bila riječ o izrazitim političkim strankama i grupacijama ili, recimo, o sindikalnom pokretu (a taj je pokret u uvjetima međuratne Jugoslavije bio prije svega politički opredijeljen i angažiran). Jedino je Z. Stipetić u svom saopćenju govorila o ideološkim pitanjima.

Na žalost, nakon samo slušanih saopćenja, ne mogu se dati detaljnije ocjene o njihovu dometu, sadržaju i metodama, pa treba čekati da ti referati budu objavljeni u narednim brojevima *Jugoslavenskog istorijskog časopisa*. Tada se može dati iscrpnija ocjena, a dotle, čini se, da ocjene i tvrdnje pokazuju samo o čemu se govorilo u Četvrtoj sekciji Šestog kongresa historičara Jugoslavije.

Nakon pročitanih saopćenja (rad u sekciji odvijao se u tijeku dva dana), razvila se diskusija, doduše u ne baš kritičkom tonu, a ni opsežna. Odvijala se u tri pravca: uglavnom je bila prigoda da se pročitaju dodatna saopćenja iz tematike koja se obrađivala u IV sekciji (npr. T. Išek govorio je o S. Radiću); sudionike u diskusiji su pročitana saopćenja potaknula da daju neke dopune i objašnjenja vezana uz problematiku (npr. H. Matković je govorio o Savezu zemljoradnika, a G. Vlajčić o pitanjima odnosa KPJ prema selu u vezi s direktivama Kominterne, dok je B. Krizman govorio o odnosu S. Radića prema komunističkom pokretu); samo su u nekoliko slučajeva diskutanti govorili o pročitanim saopćenjima, upućujući pitanja autorima da bi se bolje objasnila tematika.

Rad Četvrte sekcije na Šestom kongresu historičara Jugoslavije pokazao je da su pročitana saopćenja, bez obzira na njihovu specijalističku tematiku, te na više-manje analitički pristup, uglavnom dobra podloga za daljnja istraživanja, pa i zaključivanja: čini se da bi ubuduće ipak trebalo više inzistirati na tome da se zadana tematika izlaže sintetičnije, a također i da diskusija bude poticaj za daljnja istraživanja, i to ne samo pročitane teme nego i metoda daljnjeg rada.

Bosiljka Janjatović

2.

Premda je za V sekciju kongresa (razdoblje od 1941. do 1945. god.) bio prijavljen (8) i održan najmanji broj saopćenja (6), ipak je rad u toj sekciji bio bogat i koristan. Izuzetno zanimanje za rad V sekcije očitovalo se u prisustvovanju konstantnog i velikog broja učesnika kongresa radu te sekcije (čitanju saopćenja nikad nije prisustvovalo manje od 150 ljudi), a, naročito, i u bogatoj i raznovrsnoj diskusiji koja je pridonijela da rad u V sekciji bude uspješan, posebno zbog toga što je, zahvaljujući saopćenjima, stvorila atmosferu u kojoj su se problemi rata i revolucije u Jugoslaviji tretirali, nasuprot uobičajenim

analizama vojnih i političkih aspekata, šire i bogatije. *J. Marjanović*, koji je predsjedavao radnom predsjedništvu sekcije, istakao je već prvog dana rada sekcije (7. X) da podnesena saopćenja i diskusija ukazuju na tematsko proširivanje i obogaćenje problematike historiografije NOB-a i socijalističke revolucije u Jugoslaviji.

Prvog dana poslije podne, nakon prijedodnevnog rada u plenumu kongresa, odnosno čitanja referata u plenumu, u okviru rada V sekcije podnijeta su dva saopćenja: *Igor Graovac*, Teoretsko-metodološki pristup proučavanju promjena u strukturi stanovništva sela i grada u toku NOB-a i socijalističke revolucije u Hrvatskoj 1941—45. godine i *Branko Petranović*, Vodstva seljačkih stranaka i narodnooslobodilački pokret.

I. Graovac je u svom saopćenju, koje je utemeljeno na literaturi o proučavanju društvenih struktura i metodološkim problemima proučavanja NOB-a i socijalističke revolucije u nas, izložio mogući teoretsko-metodološki pristup proučavanju problematike struktura za to razdoblje jugoslavenske povijesti. Pošao je od teze da je dihotomija selo-grad prvi uvjet održanja klasnosti svakoga klasnog društva, da je svaka promjena u strukturi stanovništva, nezavisno od toga je li izražena u promjeni strukture društvenih slojeva i klasa ili strukture užih ekoloških sredina (npr. gradskih i seoskih naselja), zapravo promjena strukture određenoga globalnog društva i da je na području današnje SR Hrvatske, kao što pokazuju svi podaci, izvršena bitna promjena u strukturi društva. Stoga, proučavanje sudjelovanja osnovnih skupina stanovništva u NOB-u i revoluciji, kao i u kontrarevoluciji, dobiva ključno značenje, jer upravo društvene skupine koje učestvuju u revoluciji mijenjaju sebe u njenom toku i stvaraju uvjete za mijenjanje drugih nakon njenog uspješnog završetka. Promjene u strukturi stanovništva sela i grada ostvarivale su se samo u odnosu i vezi s procesom koji se razvija na globalnoj razini društva, odnosno u odnosu i vezi s NOB-om i socijalističkom revolucijom koju, pod dominantnim utjecajem KPJ, vode, kontroliraju i privode kraju upravo sudionici tog procesa. Međutim, navodi I. Graovac, proučavanje klasno-socijalne strukture i drugih struktura sudionika opterećeno je brojnim problemima teorijske (pitanje odnosa NOB-a i socijalističke revolucije, odnosa subjekta i objekta u revoluciji, definiranja klasa i slojeva, relacije klasno-nacionalno, itd.), metodološke (problemi suradnje historije s drugim društvenim naukama, posebno problemi u vezi s primjenom kvantitativnih i nekih drugih socioloških metoda u historijskoj nauci, npr. ankete i intervjua, tipskog i reprezentativnog uzorka, itd.) i druge prirode (problemi interdisciplinarnе suradnje i timskog rada, pitanje definiranja sudionika, itd.). Dosadašnja istraživanja, uglavnom neznanstvena, nisu riješila te probleme.

B. Petranović je u svom saopćenju obradio nekoliko ključnih problema u vezi s odnosom vodstva seljačkih stranaka i NOP-a, problema na koje će, najvjerojatnije, i u budućnosti biti usredotočena pažnja historičara rata i revolucije u Jugoslaviji. Naznačeni odnos autor promatra kroz ponašanje vodstva triju seljačkih stranaka — Hrvatske seljačke stranke, Saveza zemljoradnika i Narodne seljačke stranke — razmatrajući pri tom ova pitanja i probleme: karakter tih stranaka (koliko su one uistinu seljačke, odnosno koliko izražavaju interese seljaštva), pitanje travanjskog rata i sudbine seljačkih stranaka (djelatnost vodstva u zemlji i u emigraciji, odnos prema slomu Kraljevine Jugoslavije, procjene međunarodnog i unutrašnjopolitičkog razvoja događaja), problem držanja vod-

stava tih stranaka prema NOB-u (diferencijacija stavova prema ustanku naroda Jugoslavije u vezi s klasnim određenjima, antikomunistička orijentacija, izvori defetističke psihologije), problem odnosa NOP-a i politike savezništva u toku rata (jedinstvo ciljeva i otvorenost NOB-a, pitanje NOP-a, građanske grupe u NOP-u i pitanje stranačke individualizacije), problem držanja vodstva tih stranaka prema kontrarevoluciji (politika iščekivanja, ideje o vojnim formacijama kao sredstvu političkog utjecaja u završnoj fazi rata) i problem ponašanja vodstava seljačkih stranaka u političkoj strukturi DFJ (smisao obnove tih stranaka, podjela na desne i lijeve frakcije, pitanje »frontovske« i »vanfrontovske« opozicije). B. Petranović je tim saopćenjem, koje je značajno i po znanstvenim rezultatima i po metodološkom postupku, započeo u našoj novijoj historiografiji rješavanje pitanja koja do sada nisu bila obrađivana, bar ne na taj način, premda su činjenice omogućavale razmatranja bar najznačajnijih strana tih pitanja.

U diskusiji je, na određeni način, proširena problematika oba saopćenja. D. Biber, B. Krizman i J. Marjanović dali su niz konkretnih i korisnih sugestija za daljnja istraživanja te vrste. U vezi s tim je zanimljiva bila diskusija Nevenke Bajić koja je izložila rezultate svoga dosadašnjeg istraživanja o profesionalnoj i, djelomično, klasno-socijalnoj strukturi sudionika NOB-a i socijalističke revolucije u Bosni i Hercegovini 1941. godine.

Drugog dana rada sekcije od prijavljena četiri saopćenja (*Đuro Vujović: Seljaštvo u Crnoj Gori u NOB-u 1941—45. godine; Tone Ferenc: Nemška kolonizacija v Sloveniji 1941—45. godine; Veseljko Huljić: Važniji elementi uzajamnosti razvitka NOP-a u selima i gradovima na teritoriju Hrvatske i Bosne i Hercegovine u 1941. godini; Milica Bodrožić: Evolucija četničke ideologije u politici prema selu od 1941—45. godine*) podnijeta su samo dva saopćenja — Đ. Vujovića i T. Ferenc.

Đ. Vujović je pošao od toga da je seljaštvo u Crnoj Gori uoči drugoga svjetskog rata predstavljalo kudikamo najveći dio stanovništva i da je i preostali dio stanovništva u većini bio seljačkoga socijalnog porijekla. Zahvaljujući prevladavanju sitnog, gotovo proletariziranog seljaštva, naveo je autor, KPJ je ostvarila dominantan utjecaj na seljačke mase, te je seljaštvo činilo osnovnu snagu NOB-a u Crnoj Gori. Međutim, Đ. Vujović je u svom saopćenju nastojao izbjeći doktrinarni i pojednostavnjeni pristup toj problematici, te je analizirao uzroke i dao odgovore za ponašanja i pojave koje protivreče shematskom pristupanju problematici klasa i slojeva u revoluciji, a koje su izražene u činjenici da je priličan dio seljaštva u toku NOB-a i revolucije služio u neprijateljskim formacijama. Štoviše, često se dešavalo da je siromašni seljak ili beskućnik služio u neprijateljskim formacijama, a da se, zaključio je autor, bogatiji seljak bez rezerve angažirao u NOB-u.

Značenje i značaj njemačke kolonizacije u sjevernim dijelovima Slovenije od 1941. do 1945. godine, kolonizacije koja nije bila prva njemačka kolonizacija na slovenačkom području, prikazao je u svom saopćenju T. Ferenc. Ta kolonizacija, naglasio je autor, zahtijeva posebnu obradu jer se po svojim ciljevima, načinu i opsegu razlikovala od svih prethodnih. Naime, bila je sastavni dio fašističke politike i njom je okupator nastojao ponijemčiti i onaj dio Slovenaca koji je, u tim trenucima, ostavio na rodnom tlu, te napraviti siguran branik njemačkog Reicha. Oblike njemačke kolonizacije (njemačko stanovništvo nase-

ljava se u posebna područja s kojih je protjerana većina domaćeg stanovništva, Nijemci se postavljaju na ključne gospodarske položaje, njemački kolonisti uživaju veća prava nego ostali seljaci u cijeloj Njemačkoj, itd.) autor je usporedio s njemačkom kolonizacijom zapadnih predjela Poljske. Međutim, zaključio je T. Ferenc, zahvaljujući NOB-u naroda Jugoslavije nisu ni izdaleka ostvareni prvotni planovi njemačkog okupatora, koji je umjesto predviđenih 100.000 doseljenika uspio, uz velike teškoće, kolonizirati tek oko 17.000 Nijemaca.

U diskusiji su istaknuti problemi pozitivnih i negativnih aspekata sudjelovanja seljaštva u revoluciji i pitanja sociološko-psiholoških komponenata opredjeljivanja seljaštva za revoluciju (D. Stanišić), te problemi dijalektičkog proučavanja revolucije koji zahtijevaju istraživanje socijalne strukture sudionika revolucije i kontrarevolucije (M. Bulatović). Naročito je korisna bila diskusija V. Đuretića u kojoj je razvio svoje već poznate i zanimljive teze o odnosu nacionalnog, internacionalnog i klasnog u uvjetima ratom poremećenog jugoslavenkog društva.

Treći dan saopćenja su podnijeli *Dušan Gvozdenović*, O nekim oblicima otpora seoskog stanovništva okupatorsko-kvislinškoj vlasti u Srbiji 1941. godine, i *Omer Hadži Dauti*, Problemi sela i grada na Kosovu i Metohiji u organizaciji NOP-a u 1941. godini.

D. Gvozdenović je na početku saopćenja razmotrio položaj seljačkih masa u Srbiji uoči ustanka i utjecaj KPJ na seosko stanovništvo Srbije do rata, a zatim je prikazao oblike otpora seoskog stanovništva okupatorsko-kvislinškoj vlasti u Srbiji 1941. godine (formiranje desetina i drugih pozadinskih jedinica na selu, stvaranje partizanskih baza i punktova, doprinos sela snabdijevanju partizanskih jedinica hranom, odjećom i obućom, pomoć porodicama partizana, odbijanje suradnje i bojkot okupatorsko-kvislinških mjera, itd.), da bi na kraju saopćenja dao prikaz odmazde okupatorsko-kvislinških vlasti nad seljacima zbog njihove suradnje s NOP-om.

O. Hadži Dauti veliki je dio svog saopćenja posvetio obradi geografskog, društvenog, ekonomskog, političkog, nacionalnog i kulturnog odnosa grada i sela na Kosovu i Metohiji kroz historiju, s posebnim naglaskom na odnose i povezanost pred rat. U daljnjem tekstu autor je naglasio da je KPJ bila jedina društveno-politička snaga koja je mogla ujediniti i pokrenuti suprotstavljene mase sela i grada u NOP na Kosovu i Metohiji. Razvijanje NOP-a i oružane borbe na Kosovu i Metohiji bilo je u početku otežano mjerama okupatora (raspirivanje nacionalne mržnje, šovinizam, djelatnost pete kolone i strane agenture, pojačavanje terora, primoravanje kolonista da napuštaju svoje domove, oduzimanje zemlje od seljaka i uspostavljanje feudalno-spahijskih odnosa na selu, itd.), ali, zaključio je autor, uspjesi oružane borbe u toku 1941. god. i organiziranje te borbe i na selu i u gradu, bez obzira na nacionalnu pripadnost stanovništva, a pod rukovodstvom KPJ, značili su stvaranje solidnih temelja za daljnji razvoj i višu fazu borbe, za šire uključivanje narodnih masa u NOP i za prerastanje NOP-a u socijalističku revoluciju.

Mnogi diskutanti istakli su niz važnih problema i pitanja koji, po njima, zahtijevaju detaljniju obradu i objašnjenje, kao što su pitanje geopolitičkih i geostrateških faktora u ratu i revoluciji, pitanje utjecaja pojedinih okupatora i pitanje utjecaja religija na razvitak NOP-a (I. Jan), pitanje mentaliteta i psihologije ličnosti (A. Hadri, D. Stanišić), pitanje tradicije i pitanje neprijateljske

propagande (D. Gvozdenović), a naročito pitanje kolebljivosti seljaštva (A. Hadri, D. Korać, Đ. Stanišić), pitanje koje nije demantirala ni naša socijalistička revolucija (M. Đurović). Na teze o kolebljivosti seljaštva, naročito na ovu posljednju, reagirao je F. Trgo istakavši da, doduše, momenti kolebljivosti seljaštva nisu bili nepoznati ni u našoj revoluciji, ali da je u nas došao do izražaja utjecaj subjektivnog faktora, odnosno KPJ, toliko da je uspio nadvladati tu kolebljivost, tako da su u nas seljaci-sudionici NOB-a i socijalističke revolucije vodili borbu na širokoj fronti jugoslavenskog ratišta, daleko od svojih domova. U izvještaju V sekcije na završnoj plenarnoj sjednici VI kongresa historičara Jugoslavije naglašeno je odobravanje što su u saopćenjima i diskusijama na ovoj sekciji bili prisutni novi putovi, aspekti i pristupi u izučavanju problematike NOB-a i socijalističke revolucije u nas. Saopćenja i diskusije u okviru rada V sekcije ukazuju na potrebu daljnjeg produbljivanja i rješavanja metodoloških pitanja vezanih za tu problematiku i na potrebu objedinjavanja tematski sličnih istraživanja.

Igor Graovac